

Rebecca Bitterman

HET VERLEDEN KOMT 'S NACHTS TERUG

Het verhaal van een ondergedoken kind

Wieke de Vries-Jansen

HET VERLEDEN KOMT 'S NACHTS TERUG

Het verhaal van een ondergedoken kind

Rebecca Bitterman - Krzywanowski

Jeruzalem 2020

Grafisch ontwerp: Shira Bitterman
Drukkerij: Graphos Print, Jeruzalem

© 2020 Rebecca Bitterman

Voorblad: Zicht op Koudum, Aukje Faber-de Boer, 1997
Rebecca in Koudum, 1943

Achterblad: Wandbord, Makkum
Van de symfonie van het leven
krijgt niemand een programma [uit het Fries]

Mijn verhaal is opgedragen aan mijn heit en mem,
Willem en Antje de Boer, uit Koudum, Friesland
die mijn leven hebben gered gedurende de Shoa

DE ONDERDUIK

Amsterdam, begin zomer 1943.

Joden zaten thuis in doodsangst, wachtend op het geluid van de deurbel, die het begin van het einde kon voorspellen.

Op een dag gebeurt het. Een Duitse soldaat, begeleid door een NSB-er, één van de 100.000 Nederlandse collaborateurs, die hun ziel verkocht hadden aan de duivel, komen ons kleine gezinnetje afhalen. Mijn moeder hilde en smeekte hun om ons thuis te laten, want 'ons kindje is ziek'.

Rebecca

De Duitse soldaat zei: "Laten we ze een andere keer meenemen". Maar de NSB-er drong erop aan dat ze ons wel moesten meenemen, want 'ze staan op de lijst'. De Duitser verhief zijn stem en zei: "Wij laten ze hier!" Bij de deur aangekomen, draaide hij zich om en zei: "Leben Sie wohl".

Ons leven werd gered door een Duitse soldaat.

Het werd duidelijk dat de situatie onhoudbaar was geworden. We waren één keer door het oog van de naald gekropen, maar hoe zou het verder gaan?

De Nederlandse Ondergrondse zag het niet als haar eerste taak om Joden te redden. Maar er waren studentengroeperingen die een veilig onderkomen voor Joodse kinderen probeerden te vinden. Ik heb gehoord dat enkele jonge mensen bij mijn ouders kwamen om hen te overtuigen hun kind mee te geven.

Ik was een mollig kindje, dat al vroeg sprak: "Becca, hebbe, hebbe" - kleine handjes die open en dicht gingen - en was met één jaar al zindelijk.

Ik kan me niet voorstellen hoe hartverscheurend het voor mijn moeder geweest moet zijn om haar anderhalf jarig kindje aan wildvreemden af te staan, niet wetend of ze haar ooit terug zou zien. Pas toen deze goede

mensen zeiden dat zelfs de huisarts zijn zoontje had meegegeven, stemde mijn moeder toe ook haar kind mee te geven.

A propos, dit zoontje van de huisarts was de enige van zijn familie die de oorlog overleefd heeft.

Het was niet makkelijk om schuilplaatsen te vinden voor Joden, zeker niet voor volwassenen. Wie onderdak gaf aan een Jood riskeerde zijn leven en dat van zijn familie.

Hoeveel van ons zouden bereid zijn dat risico te nemen voor wildvreemde mensen?

Hoe kon je aan je burens verklaren dat er plotseling een familielid bij gekomen was, die meestal helemaal niet leek op de rest van de familie? Meestal werd er gezegd dat het evacuees waren uit Rotterdam, dat plat gebombardeerd was door de Duitsers aan het begin van de oorlog.

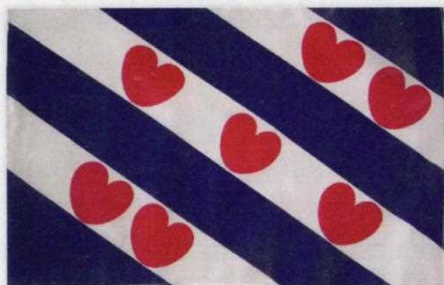
Eten was op rantsoen. Iedereen had een rantsoenboekje met zegels. Hoe kon je rantsoenboekjes vinden voor je onderduikers?

En overall waren er verraders, bereid om voor een paar gulden alles en iedereen te verraden. De beloning voor het aangeven van een Jood was 7.50 gulden en veel Joodse onderduikers verloren hun leven voor die paar gulden.

De Ondergrondse probeerde er zo veel mogelijk voor te zorgen dat de onderduikers en hun onderduik-families een beetje op elkaar leken.

Ze verdeelden de onderduikers in koffie-Joden, donker van haar, die als het kon naar Limburg gingen, waar de bevolking een beetje donkerder was, en thee-Joden, lichter van uiterlijk, die naar de noordelijke provincies, i.h.b. Friesland, gingen.

De geschiedenis van Friesland gedurende de tweede wereldoorlog zou in gouden letters in de annalen geschreven moeten worden. Een hardnekkig, onafhankelijk, gelovig volk, met een eigen taal, een eigen vlag, dat uit christelijke barmhartigheid zoveel Joden, volwassenen zowel als kinderen, gered heeft.

De vlag van Friesland met de plompeblers

En een bijzonderheid in Nederland - bijna niemand werd verraden. Er was zelf een buurt die Klein Palestina werd genoemd, omdat er zoveel Joodse onderduikers zaten.

In Koudum, een dorp met boerderijen, gelegen rondom een kerk, had familie de Boer, vader Willem en moeder Antje, besloten dat het hun menselijke plicht was om een mensenleven te redden. Zij lieten de Ondergrondse weten dat ze geïnteresseerd waren in een puppy, de code naam voor een onderduikertje.

De Hoofdstraat in Koudum, 1955

Ik was ondertussen onderweg naar Friesland. Ik heb geen idee wie me van mijn huis gehaald had en vergezelde op de lange, gevaarlijke reis per trein en boot.

Willem de Boer, die een paard en wagen had, ging regelmatig naar Lemmer om de boot af te wachten die het Ijsselmeer overstak. Deze boot bracht van tijd tot tijd Joodse kinderen uit de provincie Holland, die naar een onderduikadres in het veiligere Friesland gebracht werden. Hij legde ze in zijn wagen, dekte ze dicht met een zeildoek en bracht ze naar de verschillende adressen. Hij keek mij aan en besloot dat zijn familie dit peutertje zelf zou houden.

Hij reed naar huis en zei tegen zijn vrouw: "Antje, ik heb een verrassing voor je!" "O ja, wat is die verrassing?" "Een Jodinnetje!"

De Lemmerboot Jan Nieveen

En zo kwam ik, Rebecca Krzywanowski [ook genoemd Rivka] anderhalf jaar oud, met pikzwart haar en zwarte ogen, terecht bij het eenvoudige huis van familie De Boer, in het kleine dorp Koudum. Daar heb ik twee jaar lang, geborgen in liefde en veiligheid, gewoond. Ik kreeg een nieuwe vader, heit, en nieuwe moeder, mem, en twee blonde oudere zusters, Aukje, 15 jaar, en Wieke, 10 jaar.

Ik werd Tienie de Boer, tienie de boer, de soep is soer, de kjellen poepen tlan oer.

Een ambtenaar van de Burgelijke Stand, die meewerkte met de ondergrondse, heeft me zelfs ingeschreven in het trouwboekje als kind van Willem en Antje.

Familie de Boer, 1938

Huwelumer Oloepmirt		Provisie		
Gemeente	EN NOORDWOLDE	FRIESLAND		
Op 22 Mei 1925 is het huwelijk voltrokken tusschen:				
<u>Willem</u> geboren te <u>Koudum</u> zoon van <u>Died.</u> en van <u>Aukje</u> weduwe van <u>Wouda (overleden)</u>		<u>de Boer</u> den 13 Januari 1901 <u>de Boer</u> Wouda (overleden)		
EN				
<u>Antje</u> geboren te <u>Coersee</u> dochter van <u>Wouter</u> en van <u>Wiepke</u> weduwe van <u>de Jong</u>		<u>Bijl.</u> den 25 Febr. 1901 <u>Bijl.</u> <u>de Jong</u>		
KINDEREN UIT DIT HUWELIJK GEBOREN.				
VOORNAMEN.	GEBOREN		OVERLEDEN	
	TE	DEN	TE	DEN
1. <u>Aukje</u>	<u>Koudum</u>	<u>26 Oct. 1926</u>		
2. <u>Wouter</u>	<u>idem</u>	<u>26 Jan. 1928</u>	<u>Koudum</u>	<u>30 Jan. 1929</u>
3. <u>Wiepke</u>	<u>idem</u>	<u>19 Aug. 1931</u>		
4. <u>Tienie</u>	<u>idem</u>	<u>21 Feb. 1931</u>		

In het bevolkingsregister: Tienie de Boer

Het spreekt vanzelf dat ik zwaar getraumatiseerd was. Mijn zwarte haar werd kort afgeknipt. Ik hilde vele dagen en nachten: mamma komt.... Maar langzamerhand begon ik aan mijn nieuwe wereld te wennen: De mensen spraken Fries, wat ik snel genoeg leerde en dat ik nog steeds een

beetje versta. Mijn zusjes vonden een poppenwagen voor mij en een grote pop. Er was een grote tuin, met vruchtbomen en bessen, en een gevaarlijke waakhond, vastgebonden aan een ketting, die mensen haatte maar mijn vriend werd.

Ik had het goed. Ik had geluk.

Veel kinderen hadden goede onderduikplaatsen waar ze verzorgd werden door lieve mensen. Maar niet allen waren zo gelukkig. Sommige kinderen gingen van adres naar adres, van familie naar familie. Sommige mensen deden het voor geld en mishandelden het kind toen het geld op was.

Robert heeft een neef, die zo ondervoed was, dat hij, toen hij na de oorlog als 8 jarige bij zijn ouders terugkwam, in een kinderwagen voortgeduwd moest worden. Sommige kinderen werden gedoopt en sommige families verborgen de kinderen toen familieleden ze kwamen afhalen.

De Boers hadden me lief als een eigen kind, hoewel in hun achterhoofd altijd de gedachte speelde dat ooit de oorlog zou eindigen. Ze zeiden altijd tegen mij dat, als en wanneer mijn ouders zouden terugkomen, ik naar hen terug zou gaan.

Ondertussen had ik mijn vorige leven bijna vergeten, hoewel het hele dorp Koudum wist dat ik een Joods meisje was.

Jaren later leidde de loco-burgemeester van Koudum de ceremonie waarin heit en mem posthuum werden gehuldigd als Rechtvaardigen onder de Volkeren. Hij zei toen met tranen in zijn ogen dat het voor hem het afsluiten van een belevenis uit zijn jeugd was: Als 8-jarig jongetje in Koudum had hij gehoord dat familie de Boer een Jodinnetje in huis had genomen en hij ging toen kijken wat dat was, een Jodinnetje. Hij zag mij in de tuin staan, een klein meisje in een blauw jurkje. Hij had niet kunnen dromen dat hij mij 60 jaar later nogmaals zou zien en dat hij degene zou zijn die deze bijzondere onderscheiding zou uitreiken aan de dochters van de familie die mijn leven gered heeft.

In tegenstelling tot de uitgehongerde bevolking in Holland gedurende de Hongerwinter van 1944, was er in Friesland geen gebrek aan eten.

Terwijl mensen uit Amsterdam soms uren rondreden op fietsen met houten banden [rubber ging naar Duitsland] op zoek naar wat voedsel - een paar aardappels, een kannetje melk - waren er op het platteland boerderijen met groente, kippen en af en toe zelfs illegaal geslacht vlees. Onze burens en vrienden, Watse en Boukje Draaijer, hielden varkens en af en toe werd er een stukje spek gebracht. Ik hield daar erg van, maar ik kreeg pas een plakje als ik een liedje gezongen had met een dansje.

Heit was een heel dappere man die contact had met de Ondergrondse. Met zijn paard en wagen vervoerde hij ooit twee Joodse kinderen die op de vlucht waren vanuit Frankrijk, achtervolgd door de Gestapo. Een familielid van heit die "fout" was zei: "Ik weet dat je Joden verbergt, en ik knijp een oogje dicht, maar nu ben je te ver gegaan, nu heb je te maken met de Gestapo! Ik zal je moeten aangeven." En heit zei: "Doe wat je wil". Gelukkig gebeurde er niets.

Heit, die moeilijk liep en één schoen droeg met een heel dikke zool, was een man met veel gevoel voor humor; hij had altijd een twinkeling in zijn ogen. Mem was een rustige vrouw, met geduld voor zijn grappen.

Heit

Wieke, 21 december 1945

Aukje, januari 1942

Als ik mijn ogen dicht doe, zie ik ons huis: beneden een 'goede' kamer waar we 's zondags aten na gebeden te hebben, handen gevouwen, ogen dicht. Toen ik terugkwam naar mijn moeder duurde het een tijdje totdat ik merkte dat ik de enige was die zo bad voor het eten!

Heit speelde op de accordeon, soms een lied dat Jeruzalem heet, luidkeels meegezongen door de hele familie.

Beneden was ook de bedstee van heit en mem. Een eenvoudige keuken, zonder stromend water. Veel lol als er een kikker uit de put sprong als mem bezig was water op te halen. Het toilet was een piepklein kamertje, wel binnenshuis, met een plank met een gat om op te zitten en een ton die verwisseld werd als hij vol was. Ik kan me herinneren hoe blij heit en mem waren toen ze na de oorlog stromend water kregen.

Naar boven was er een heel steile trap, zo steil dat je naar beneden moest lopen als op een ladder, behalve als je heel kleine voeten had. Tot de dag van vandaag loop ik nog met mijn voeten zijdelings trappen af.

Boven waren er twee bedsteden, voor Aukje en Wieke en een ledikantje voor mij er tussen in, onder het raam. Eén van de bedsteden had een valse muur die weggeschoven kon worden in het geval dat ik me moest verbergen gedurende een razzia.

Er was ook een kelder die diende om eten koel te houden. Ik geloof dat ik ooit in die kelder zat, samen met een jonge man, die zich wilde onttrekken aan de arbeidsinzet in Duitsland. Er was ook een radio. Radios waren strikt verboden, maar natuurlijk probeerden de Friezen ze niet in te leveren en regelmatig werd er geluisterd naar Radio Oranje, uitgezonden vanuit Londen.

Rondom het huis was een grote kleurige tuin. Na de oorlog werden daar oranje goudsbloemen geplant, iets wat verboden was gedurende de oorlog aangezien het koningshuis het Huis van Oranje heet. Tegenover de ingang was een boomgaard, met appel- en perebomen en veel struiken met allerlei soorten bessen: aalbessen, wit en rood, kruisbessen en frambozen. Eén pruimeboom klom tegen de muur op. Aan de zijkant was een groot veld waar aardappels en verschillende groenten verbouwd werden, evenals aardbeien in het seizoen.

Na de oorlog werd de grond rondom het huis stukje bij beetje verkocht, maar het huis staat er nog.

Ik word soms gevraagd wat ik me kan herinneren van de tijd dat ik Tienie de Boer was. Eigenlijk heel weinig, alleen wat geluiden zoals het gegil van de varkens als ze geringd werden, en het geronk van de zware

Amerikaanse bommenwerpers die overvlogen op weg naar Duitsland. Tot de dag van vandaag trekt het geluid van vliegtuigen me naar het venster.

Ik kan me de bevrijding in Mei 1945 niet herinneren. Twee jaren waren voorbij gegaan sinds ik als heel klein kindje aankwam in Koudum.

En toch, toen men mij vertelde dat de oorlog voorbij was en dat de 'moffen' weg waren zei ik: "Dan heet ik nu weer Becca".

Ongelofelijk dat zelfs een klein kind wist dat achter Tienie de Boer een ander kind verborgen was.

Ondertussen was mijn moeder teruggekomen van haar eigen onderduikadres en ging ze naar haar schoonzuster, tante Braina. Mijn moeder wilde niet weten waar ik ondergedoken was, zodat ze mijn onderduikadres niet verraden kon in het geval dat zij gepakt zou worden. Tante Braina, een kleine donkere vrouw, bleef gedurende de hele oorlog met valse papieren in een achterkamer van haar eigen huis wonen. Zij wist wel waar ik ondergedoken was, stuurde me winterkleren en slaagde er zelfs in om via de Ondergrondse een foto van mij naar mijn moeder te sturen. Deze was heel blij mij warm aangekleed te zien, want ik was van haar weggegaan in de zomer.

Niet lang na de bevrijding kwamen mijn moeder en tante Braina tegen de avond aan in Koudum.

Ik werd wakker gemaakt en keek de twee vrouwen aan. Wijzend naar mijn moeder zei ik in het Fries: "En dat is mijn mamma".

Dat moet een heel emotioneel moment geweest zijn, voor mijn moeder zowel als voor heit en mem, die zich realiseerden dat dit kind waar zij zich zo gehecht aan hadden, hen verlaten ging.

Mijn moeder en tante Braina bleven een paar dagen en toen kwam het afscheid. Heit, Aukje en Wieke brachten ons met paard en wagen naar de boot. Heit wreef in zijn ogen om zijn tranen te bedwingen.

Tante Braina 1902-1984

Het moet verschrikkelijk zijn geweest voor heit en mem en voor mij weer heel traumatisch. Zelf ben ik er mij niet van bewust, maar mijn onderbewustzijn herinnert het zich, want ik huil als ik dit schrijf.

Ik ging weg van mijn huis en van de familie van wie ik hield met een andere moeder, die mij letterlijk niet verstond, want ik sprak alleen Fries en die zelf haar eigen zware oorlogservaringen moest verwerken.

De band die normaal gezien geweven wordt tussen moeder en kind in de belangrijke eerste kinderjaren, werd eigenlijk nooit hersteld.

We reisden terug van Friesland naar Holland met de Lemmerboot, mijn moeder, mijn tante en ik. Het was een heel stormachtige oversteek en de meeste passagiers hingen over de railing om 'de vissen te voeren'. Tante Braina en ik waren van de weinigen die niet zeeziek waren en ik heb daar ook later nooit last van gehad.

In Enkhuizen aan de Hollandse kant namen we de trein naar Amsterdam waar toen nog geen openbaar vervoer was. We huurden een bakfiets om ons naar huis te brengen.

Onderweg zagen we Canadese soldaten en, zoals ik gewend was in ons dorp in Friesland, wuifde ik naar ze.

Ze reageerden niet en teleurgesteld zei ik in het Fries: "ze sjoege me niet iens". Ze zien me niet eens.

Amsterdam was niet Koudum.

Ondertussen werd in Koudum mijn naam Riwka of Rifka, gemaakt van witte bakstenen, in de bloementuin gelegd en later op de muur van het huis geschreven. Hoewel het huis al vele malen van eigenaar is veranderd, de naam Rifka staat er nog steeds, een herinnering aan een bijzondere familie.

Huize Rifka

Miriam en haar familie in Koudum, 2018